

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA

INSTITUTUM SANCTO ATHANASIO NOMINATUM

ATHANASIANA

58

Nyíregyháza
2025

ATHANASIANA
a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola folyóirata

Főszerkesztő:
Véghseő Tamás

A szerkesztőbizottság tagjai:
Dobos András, Görföl Tibor, Garai Péter, Odrobina László, Szilágyi Barnabás,
Németh István, Földvári Katalin, Szegvári Zoltán

A folyóirat Tudományos Tanácsadó Testületének tagjai:
S.E.R. Dr. Orosz Atanáz, megyéspüspök, Miskolci Egyházmegye
S.E.R. Dr. Martos Balázs Levente, segédpüspök, rektor, Központi Papnevelő Intézet,
Prof. Baán István, professor emeritus, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
Prof. Dolhai Lajos, rektor, Egri Hittudományi Főiskola
Prof. Kustár Zoltán, tanszékvezető egyetemi tanár, Debreceni Református Hittudományi
Egyetem, Őszötvetségi Tanszék
Prof. Thomas Mark Németh, tanszékvezető egyetemi tanár, Bécsi Egyetem, Teológiai Kar,
Történeti Teológiai Intézet
Prof. Puskás Attila, tanszékvezető egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem,
Hittudományi Kar
Prof. Em. Szentmártoni Mihály SJ, professor emeritus, Pontificia Università Gregoriana
Prof. Várnai Jakab, tudományos munkatárs, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola

A szerkesztőség címe:
Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola
H 4400 Nyíregyháza
Bethlen G. u. 13–19.
Tel./Fax: +36/42/597-600
www.szentatanaz.hu/ / athanasiana.kiadvanyok@szentatanaz.hu

Postacím:
H-4401 Nyíregyháza, Pf. 303.

Felelős kiadó:
Galambvári Péter mb. rektor

© Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2025

ISSN 1219-9915

Megrendelhető a fenti címek bármelyikén
Az egyes számok ára: 1.000 Ft

OROSZ ISTVÁN MOKIOSZ

A Háromszorszentnek, mint napi imádságnak az eredete, értelme és helye a hagyományban a keleti-szír *A Szent Isten oka* alapján

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. A *Szent Isten okának* szerzője; 3.
A szöveg; 4. Befejezés; 5. A *Szent Isten okának* magyar fordítása

1. Bevezetés

A VI. századi keleti-szír irodalom figyelemre méltó műfaja az *‘eltā* (ܐܠܬܐ), amelyet 15 fennmaradt irat képvisel.¹ Az *‘eltā* (ܐܠܬܐ) szó okot jelent, jelezve, hogy a mű egy adott téma okát taglalja. A továbbiakban *ok-ként* fogunk a műfajra is hivatkozni. A 15 fennmaradt *okból* 14-et az ms. 82 Seert kézirat tartalmaz, amelyeket a mára sajnos megsemmisült kéziratról szóló beszámoló az *ünnepek okaiként* jelöl meg.² Ezek közül a többségében ünnepeket vagy ünnepekhez kapcsolódó vallásos cselekedeteket (mint a nagyböjti böjtölés, vagy a könyörgés témája a Niniveiek böjtjéhez kapcsol-

1 Adam H. Becker: *Fear of God and the Beginning of Wisdom. The School of Nisibis and Christian Scholastic Culture in Late Antique Mesopotamia*, Pennsylvania 2006, 98–112.; Theresia Hainthaler: The Cause of the feast, a literary genre of the East Syriac Church, *The Harp* 23 (2008), 383–400.; Ute Possekel: Thomas von Edessa über das Epiphaniifest: Erste Anmerkungen zu einer unveröffentlichten Handschrift, in: Wolfram Kinzig – Ulrich Volp – Joachim Schmidt (szerk.): *Liturgie und Ritual in der Alten Kirche. Patristische Beiträge*, Leuven 2011, 160–162.

Az *‘eltā* (ܐܠܬܐ) műfaj teológiai törésvonalakat áthidaló sikerét mutatja a jóval későbbi IX. századi nyugati-szír Mózes bar Kefa 20 *‘eltā*-ja: Abdul-Massih Saadi: *Moshe Bar Kepha's Cause of the Celebration of the Nativity a Genre for Exegesis, Ecumenism, and Apology*, Piscataway 2017, 8–9.

2 Addai Scher: *Catalogue dans la bibliothèque épiscopale de Séert*, 1905 (reprint: Piscataway 2011), 62.

lódva) magyarázó szövegek közül többnek is elérhető kiadása és modern nyelvű fordítása.³ Az *okok* a vallásgyakorlat különböző elemeit magyarázzák didaktikai szempontok mentén elsősorban valószínűleg egyházi szolgálatban lévők vagy arra készülők számára. A keleti-szír *okok* aktualitását módszerük adja: ahogyan a gyakorlatban megélt ünnepek és vallásos cselekedetek teológiai háttérének ismertetésével készítik fel a szolgálattevőket.

A keleti-szír hagyomány megismerésének időszerűségét jelzi a katolikus teológiában a Kelet Egyházának és a Katolikus Egyháznak a közeledése. Ferenc pápa 2024. november 9-én találkozott Rómában III. Awa katolikosszal, hogy megünnepeljék a II. János Pál pápa és IV. Dinkha katolikosz által elfogadott Közös Krisztológiai Nyilatkozat aláírásának 30. évfordulóját. Az elmúlt évtizedek testvéri közeledésének folytatásaként Ferenc pápa felvette a számos nyelven és egyházban olvasott Szír Szent Izsákot, más néven Ninivei Izsákot a Római Martyrologiumba. A Szentatya szavai bátorítást jelentenek a jelen cikk és a hasonló tanulmányok írásához:

„A teológiai párbeszéd elengedhetetlen az egység felé vezető utunkon, mivel az egység, amelyre vágyunk, a hitben való egység, feltéve, hogy az igazság párbeszédét soha nem választják el a szeretet párbeszédétől és az élet párbeszédétől, amely emberséges és teljességre törekvő párbeszéd. Ez az egység a hitben már megvalósult egyházaink szentjeiben. Ők a legjobb vezetőink a teljes közösség felé vezető úton.”⁴

3 Edesszai Tamás: A karácsony oka, in: Ute Possekel – J. F. Coakley (szerk.-ford.): *Thomas of Edessa's Explanations of the Nativity and Epiphany*, Oxford 2021, 62–142.; Edesszai Tamás: A vízkereszt oka, in: Ute Possekel – J. F. Coakley (szerk.-ford.): *Thomas of Edessa's Explanations of the Nativity and Epiphany*, Oxford 2021, 144–216.; Edesszai Kürosz: A böjt oka, in: William F. Macomber (szerk.): *Six Explanations of the Liturgical Feasts by Cyrus of Edessa. An East Syrian Theologian of the Mid Sixth Century (CSCO.Syri 155)*, Louvain 1974, 1–42.; Id.: A Nagycsütörtök oka, *CSCO.Syri 155*, 43–69.; Id.: A Nagypéntek oka, in *CSCO.Syri 155*, 70–99.; Id.: A Húsvétvasárnap oka, in: *CSCO.Syri 155*, 100–136.; Id.: A Mennybemenetel oka, in: *CSCO.Syri 155*, 137–159.; Id.: A Pünkösöd oka, in: *CSCO.Syri 155*, 160–187.; Izáj: A vértanúk oka, in: Addai Scher (szerk.-ford.): *Isaï le Docteur. Traité sur les Martyrs (PO 7/1)*, Paris 1911, 15–52.; Henana Adiabene: A Pünkösöd péntek (Aranypéntek) oka, in: Addai Scher (szerk.-ford.): *Hnana d'Adiabène, Cause du Vendredi d'Or (PO 7/1)*, Paris 1911, 53–67.; Id.: Az imádság oka, *PO 7/1*, 68–81.

4 Az eredeti olasz nyelvű beszédből vett részlet saját fordítása: <https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2024/november/documents/20241109-patriar->

A következőkben ebben a szellemenben mutatjuk be az I. Išo ‘yahb katolikosznak tulajdonított *Háromszoroszentről* szóló művet, a *Szent Isten okát* (ܐܕܬܐ ܕܩܕܝܫܐ ܕܐܠܠܗܐ – ‘*eltā d-qadišā d-allāhā*) illetve közöljük annak magyar fordítását is.

2. A *Szent Isten okának* szerzője

A *Szent Isten oka* ma ismert egyetlen kézirat forrása az ms. India Office 9.syr., amelyet Giuseppe Furlani 1924-ben publikált.⁵ A másoló Szent Arzoni Išo ‘yahb katolikosznak (ܡܝܬܪܐ ܕܥܕܬܐ ܕܡܪܝܬܐ ܕܝܫܐ ܕܝܠܕܐ – ‘*mar Išo ‘yahb katolikos arzoniya*) tulajdonítja az *okot*. A források szerint a Niszibiszi Iskolának volt egy Arzonból származó Išo ‘yahb nevű vezetője, aki először 579-ben Arzon püspöke lett, majd két év arzoni püspökség után katolikoszként vezette a keleti-szír keresztényeket egészen 596-ban bekövetkezett haláláig.⁶ A XIII. században ‘Abdišo bar Berika keleti szír egyházi írók műveit felsoroló katalógusában több művet is tulajdonít Išo ‘yahbnak: „[írt] egy Eunomiosz elleni cáfolatot, cáfolatot egy eretnek püspök ellen, [írt] 22 kérdésről, [írt] az egyház szentségeiről, [írt] egy cáfolatot, [írt] leveleket és kánonokat”.⁷ A Jean-Baptiste Chabot által 1902-ben kiadott *Keleti kánongyűjtemény* (*Synodicon Orientale*) iratai között találjuk az 585-ben Išo ‘yahb által összehívott szinódus kánonjait, egy Jakabnak, Dara püspökének címzett levelet, amely húsz, főleg liturgikus témájú kérdést tárgyal, illetve egy eretnekségeket cáfoló hitvallást.⁸ Bár ‘Abdišo nem említi ‘*eltā*-t, a felsorolt kategóriák közül akár a cáfolatba, akár az egyház szentségeiről szólóba is beleilleszkedhetne a *Szent Isten oka*. Išo ‘yahb szerzősége

ca-chiesa-assira.html

- 5 Giuseppe Furlani: Il trattato di Yešō ‘Yahb d’Ārzōn sul Trisagion, in: *Rivista degli Studi Orientali* 7, Roma 1916–1918, 690–698.
- 6 Barḥadbešabba: Az iskolák alapításának oka, in: Addai Scher (szerk.-ford.): *La Cause de la Fondation des Écoles (écrit de Mar Ḥadḥšabba ‘Arabaia, évêque de Halwan* (PO 4/4), Paris 1907, 389.11–390.2.; Szeerti Krónika, 42, in: Addai Scher (szerk.-ford.): *Histoire Nestorienne Inédite (Chronique de Séert): Seconde partie (II)* (PO 13/4), Paris 1919, 438–442.
- 7 ‘Abdišo bar Berika: Katalógus, 72, in: Joseph Simonus Assemanus (szerk.-ford.): *Catalogum Ebedjesu Episcopi Sobensis*, (BO 3/1), Roma 1725, 108–111.
- 8 *Keleti kánongyűjtemény*, in: Jane-Baptiste Chabot (szerk.-ford.): *Synodicon Orientale*, Paris 1902, 130–196; Baby Varghese: East Syrian Liturgy During The Sassanid Period, *The Harp* 15 (2002), 214–216.

mellett szólhat, hogy az *okek* mind iskolai környezetet feltételeznek, didaktikus céllal íródtak a VI. században, amikor a Niszibiszi Iskolában tanító későbbi katolikosz is élt. David Maran Royel (Awa III) a keleti-szír katolikoszok életrajzára, a *De Patriarchis Nestorianorum* beszámolójára támaszkodik, amely szerint Išo‘yahb hitvallást terjesztett elő Maurikiosz császárnak (582–602) IV. Hormizd sah (579–590) nagyköveteként, hogy bemutassa, egyháza hite nem tér el a kalkhedóniakétól.⁹ Szerinte a *Triszágionról* szóló traktátus lehetett az ‘Abdišo által említett apológia, amelynek célja egyháza ortodoxiájának igazolása volt.¹⁰ A *Szent Isten oka*, mint látni fogjuk, azonban egyértelműen belső használatra, egy imádkozó és teológiával foglalkozó közösségnek szól, akiket a szerző elsősorban nem meggyőzni, hanem a tanításhoz, illetve személyes vallásgyakorlatukhoz szükséges ismeretekkel akar ellátni. Az *ok* műfajnak a használata ha nem is teszi teljesen biztosá Išo‘yahb szerzőségét, de növeli annak valószínűségét.

3. A szöveg

A *Szent Isten Okának* szír szövegét, ahogy említettük, először Giuseppe Furlani publikálta. Furlani cikkében elsősorban a *Triszágion* eredetéről szóló elbeszélést vizsgálta meg, összehasonlítva azt más eredettörténetekkel, és ennek kutatásához közölte a szír szöveg egyes részeinek olasz fordítását. Több mint száz évvel később Royel (Awa III), a Kelet Egyházának jelenlegi katolikosza jelentetett meg cikket a *Szent Isten okáról*, annak teljes angol fordításával. Tanulmányomban a szír szöveg magyar fordítását közlöm. A szöveg 17 bekezdésre tagolva a következő szerkezetet követi:

Prológus: a mindennap imádkozott himnusz

2–3. Az angyalok szerepe az üdvösségtörténetben

4–7. A *Szent Isten* eredetének története

9 A római–perzsa konfliktushoz Maurikiosz császársága idején vö.: Michael Whitby: *The Emperor Maurice and His Historian: Theophylact Simocatta on Persian and Balkan Warfare*, Oxford 1988, 3–37., 197–222.; Išo‘yahb szerepéről vö.: Henry Gismondi (szerk.): *Maris Amri et Slibae de patriarchis nestorianorum commentaria ex codicibus vaticanis*, Roma 1899, 49.

10 Mar Awa III: The Memra of Patriarch Mar ʾĪšo‘yahb I of Arzōn (581–595): The Cause of the ‘Holy God’, *Hugoye: Journal of Syriac Studies* 25.1 (2022), 94.

8–12. A *Szent Isten* részeinek elemzése: Szent (ܫܢܬܐ – *qadišā*), Isten (ܐܠܠܗܐ – *allāhā*),

Erős (ܐܝܠܗܐ – *hayltānā*), Halhatatlan (ܠܐ ܡܝܬܐ – *lā māyutā*)

13–15. Az „akit értünk keresztre feszítettek”

(ܡܢ ܡܢ ܕܥܣܬܐܠܒ ܐܢܟܝܢ – *man hu d-eṣṭalab ankin*) kifejezés problémája

Az ortodox imádság helyei

Epilógus: felszólítás a himnusz napi imádkozására

A szerző a prológuiban és az epilógusban is úgy mutatja be a *Háromszorszentet*, mint olyan napi imádságot, amelyet maguk a címzettek is imádkoznak reggel és este. A szöveg nem részletezi, hogy a címzettek milyen környezetben, vagyis hogy magánimaként vagy a napi liturgikus szolgálat részeként imádkozzák a *Triságiont*. A VII. század első évtizedeiben író Katari Gábrriel a reggeli és esti istentisztelet záró részeként, illetve az eucharisztikus liturgia (*raṣe* – szent titkok), a Szent Liturgia állandó részeként is említi és tárgyalja a *Háromszorszentet*.¹¹ Valószínűnek tartjuk, hogy az *oké* keletkezésének idején formálódott az imádság helye a liturgikus szolgálatban. A szövegből biztosan kiderül, hogy a szerző egy már a gyakorlat részét képző imádságot magyaráz. Az *oké* ugyanis az egész közösséget érintő témákat tárgyalnak, amelyeknek helye van a liturgikus ünneplésben és naptárban. A bevezetésben Išo ‘yahb hamar leszögezi, hogy egyházában a Háromszorszentet, amint később látjuk, a konstantinápolyi megközelítést követve a Szentháromság egészére vonatkoztatják.¹² A himnusz szentháromságtani értelmezését a 12. bekezdésben fejti ki bővebben. A másik teológiai kulcsfogalom a bevezetőben a kánon (ܩܢܘܢܐ – *qānonā*), amely nyolc másik bekezdésben is előfordul. Royel értelmezése szerint a keleti-szír zsoltárszöveg zsoltárbeosztásának elnevezésére vonatkozik a kánon.¹³

11 Joseph Alencherri: The Rite of Trisagion in the Syro-Malabar Liturgy, *Christian Orient* 32/3 (2011), 150–152.; Katari Gábrriel második *memóriájának*, amely a reggeli istentiszteletet tárgyalja elérhető a szír szövegkiadása és angol fordítása: Alex C. J. Neroth van Vogelpoel: *The Commentary of Gabriel of Qatar on the East Syriac Morning Service on Ordinary Days: Text, Translation, and Discussion*, Piscataway 2018, 330–333.

12 Sebastia Janeras: „Le trisagion : Une formule brève en liturgie comparée”, *Orientalia Christiana Analecta* 265 (2001), 555–562.

13 Mar Awa III, 2022, 110.

Alencherry értelmezésében a kánon sokkal inkább az ima helyes formája mögötti egyházi tekintélyt fejezi ki, csakúgy ahogyan a Szentírás elfogadott könyveit is kánonnak nevezzük.¹⁴ Utóbbi értelmezés valószínűségét növeli, hogy a prólogusban a *Triszágion* imádkozását a Szentháromság dicsőítésére a Szentlélek tanításaként jelöli meg a szerző. Illetve a kánon Išo‘yahb értelmezésében a hagyomány (ܡܫܠܡܢܘܬܐ – *mašlmanuta*) része, amint azt később a 15–16. bekezdésekben kifejti. A szerző a *Triszágion* kánoniságát a szent (ܦܬܒܬܐ – *ṭābātā*) vagy másutt égiként (ܫܡܝܢܐ – *šmaynā*) megjelölt hagyományból eredezteti. A *Háromszorszent* tehát a *Szent Isten oka*ban a Szentlélek által kinyilatkoztatott kánoni imádság, a szent hagyomány része.

A *Szent Isten oka* a *Triszágion*t három szempont alapján vizsgálja: ok (ܐܬܐ – *‘eltā*), történet (ܬܐܬܐ – *taš itā*) és magyarázat (ܦܫܐܩܐ – *pašāqā*). A második és harmadik bekezdés az angyalok kinyilatkoztatásban betöltött szerepét mutatja be, miszerint együtt örülnek vagy bánkódnak és imádkoznak az emberekkel, tanítva nekik Isten dicséretét. A *qadišū d-allāhā* oka tehát az angyalok és emberek közös istendicsérete. Ebben a részben adja meg a szerző az imádság történetének szentírási alapjait. A következő nagy egységben, a 4–7. bekezdésben a *Triszágion* eredetének történetét beszéli el a szerző. A történet több eleme, vagyis hogy a *Háromszorszent* a Konstantinápolyban földrengés idején, angyal által sugalmazott, egész várost megmentő imádság, megtalálható görög nyelvű forrásokban is.¹⁵ A legelterjedtebb Jóánnész Damaszkénosz elbeszélése, amely szerint egy fiúnak jelent meg látomásban az angyal.¹⁶ A *Szent Isten oka*, amennyiben valóban Išo‘yahb I. írta, az egyik legkorábbi ismert elbeszélés a *Triszágion* eredetéről. E szerint az elbeszélés szerint azonban egy igaz életű papnak jelent meg az angyal háromszor is álmában. Ebben a változatban az igaz életű pap alakja pedagógiai célú, hiszen a címzettek az imádság valódi

14 Joseph Alencherry, 2011, 146.

15 Nesztoriosz: Liber Heraclidis, in: Paul Bedjan (szerk.): *Nestorius. Le Livre D’Heraclide*, Leipzig 1910 (reprint: Piscataway 2007), 497–501. Abramowski szerint a földrengés és háború kitörésének története a kiegészítés „akit értünk keresztre feszítetek” beiktatásának idején későbbi betoldás: Louis Ambramowski: *Untersuchungen zum “Liber Heraclidis” des Nestorius* (CSCO.Subs. 22), Louvain 1963, 130–132.; Jobius Monachus: *De Verbo incarnato commentarius*, in: René Henry (szerk.): *Photius, Bibliothèque, cod.* 222, vol. III, Paris 2003, 180–181.

16 Jóánnész Damaszkénosz: *De fide orthodoxa*, in: Bonifatius Kotter (szerk.): *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, vol. II, Berlin–New York 1973, 130–131.

megértésének feltételére figyelmezteti. A *Háromszörszent* keletkezésének története az imádságot az isteni gondviselés jeleként értelmezi, amely tekintélyt ad a Szentírásban gyökerező angyali közvetítés által adott imádságnak. Az elbeszélés mint olyan eszköz, amellyel összetett teológiai gondolatokat lehet széles körben átadni, központi szerepet kap egy szintén a VI. században keletkezett *okban* az *Az iskolák alapításának okában* is.¹⁷ Az elbeszélés mindkét *okban*, amellet, hogy az érvelés központi eleme, példatörténet is, amelyet a címzettek később fel tudnak használni, és amelynek helyes értelmezéséhez megkapják a műben a további szükséges információkat is. A következő nagy szövegegység, a 8–14. bekezdés a *qadišā d-allāhā* szavainak teológiai magyarázata, illetve a Fullo Péter antiókhiai érsek¹⁸ (471–488) által bevezetett, és I. Anasztásziosz (491–518) által 512-ben kötelezővé tett, „akit értünk keresztre feszítettek” kiegészítés kritikája.¹⁹

17 Barhadbešabba, 1907, 348.4–375.4.

18 Rafał Kosiński: Peter the Fuller, Patriarch of Antioch (471–488), *Byzantinoslavica – Revue internationale des Etudes Byzantines* 1–2 (2010), 49–73.

19 Fullo Péter az Antiókhiaián krisztológiai és nem szentháromságtani szempontból értelmezett *Háromszörszent* himnusz szövegébe beillesztette a *ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς*, vagyis „akit értünk keresztre feszítettek” kiegészítést. A kiegészítés a himnusz krisztológiai olvasatában Jézus Krisztus az istenség és emberség egységét hangsúlyozza, amelyben a megváltás műve beteljesült. I. Anasztásziosz császár 512-ben a miafaizitákkal való kiegyezés reményében kötelezővé tette a *Háromszörszent* kiegészítéssel együtt történő imádkozását. A *Triságiont* azonban Konstantinápolyban hagyományosan a Szentháromságra vonatkoztatták, amelynek értelmében a kiegészítés az istenség szenvedhetőségét sugallta és botrányt okozott. A rendelet szerinti kiegészítéssel énekelt himnusz miatt először a Hagia Sophiában tört ki lázongás 512. november 4-én, amikor a kórus által énekelt Fullo Péter szerinti változat éneklésére a nép a kiegészítés nélküli változatot énekelte. A lázongás felkeléssé alakult a következő napokban, amely halálos áldozatokat követelt és november 7-én új császár választásához vezetett. Anasztásziosz végül leverte a lázadást, az általa erőltetett formula pedig 518-ig, I. Jusztinosz (518–527) trónra lépéséig érvényben maradt.

Kazimierz Ginter: The Trisagion Riots (512) as an Example of Interaction between Politics and Liturgy, *Studia Ceranea. Journal of the Waldemar Cera Research Centre for the History and Culture of the Mediterranean Area and South-East Europe* 7 (2017), 41–57.

A 8–12. bekezdésekben a himnusz rövidségét dicsérve fejt ki bővebben, milyen gazdag teológiai tanítással bír ez a rövid imádság. Išo ‘yahb összegzően így igyekszik még érthetőbbé tenni a himnuszt: „Vagyis szent mindenben, oka mindennek, mindenben erős, akit semmi sem akadályoz, fordulj felénk irgalmadban, légy kegyelmes gyengeségünk iránt és tarts meg könyörületteddel.”

A szerző szerint a himnusznak ezt a tökéletes egységét rombolja a 13–14. bekezdésekben kritizált kiegészítés: „akit értünk keresztre feszítettek”. A kiegészítés elleni érvelésében annak logikai ellentmondásosságát taglalja.

A 15–16. bekezdésekben a kiegészítést visszautasító egyházakat mutatja be. A *Háromszoroszent* helyes, kánon szerinti imádkozásának helyszínéként jelöli meg Konstantinápolyt, Jeruzsálemet és némiképp meglepő módon Rómát és a római pápa (ἡ ἁγία, ἡ καθολικὴ, ἡ ῥωμανή – *patriyarkā qatolikēqā*) alá tartozó teljes területet. A *Szent Isten oka* a nesztoriánusnak nevezett, de valójában önmagát soha nem a Nesztoriosz támogatása alapján meghatározó keleti-szír hagyomány öröksége. A 13–16. bekezdések kifejezik a keleti-szír önmeghatározás egyik fontos elemét, amely szerint összhangban a többi egyházzal ők a monofizita tanítással állnak szemben. A három pátriárkai egyház mint önigazoló tekintély a *Triszagion* imádkozására nem egy szakadár egyház képét tárja elénk. A hallgatás Alexandriáról a fent említettek alapján nem meglepő, Antiókhia kihagyása a felsorolásból azonban magyarázatra szorul. Antiókhiai Szeverosz a 125. *Székesegyházi beszédek*-ben, amely a nyugati-szír fordítók munkássága nyomán maradt fent, a kiegészítést az antiókhiai egyház apostoli tekintélyére alapozza.²⁰ A *Szent Isten okának* szerzője valószínűleg ezért hallgat az antiókhiai egyházról.

A mű epilógusában végül a szerző buzdítja a címzetteket a *Háromszoroszent* reggeli és esti imádkozására. A Szentháromság ilyen módon történő dicséretét mint a lelki életben hasznos imádságot ajánlja, amelynek jelen kell lennie a nap kezdésekor és befejezésekor is. A befejezésben található buzdítás a bekezdésben található témafelvezetéssel együtt nem egyszerűen az *ok* retorikai keretét adja, hanem megadja a mindenkori olvasónak a mű értelmezési kulcsát. A *Szent Isten oka* egy, a lelki életből, a napi imádság gyakorlatából kiinduló, imádkozó embereknek szóló irat. A 8–14. bekez-

20 Antiókhiai Szeverosz: *Székesegyházi beszédek*, 125, in: Maurice Brière (szerk.-ford.): *Les Homélies Cathedrales de Sévère d'Antioche, Homélies CXX à CXXV*, (PO 29/1), Paris 1960, 249–251.

désben nyilvánvaló, hogy a teológia iránt mélyebben érdeklődő címzetteknek szól, mégis célja nem egyszerűen a *Háromszorszent* teológiai igazolása, hanem a lelki élet teológiai megfontolásokkal történő segítése.

A *Szent Isten oka* segítséget ajánl tehát egyrészt a címzett egyéni ima-életéhez, de a benne található eszközök: az elbeszélés, a logikai érvelés, a hagyomány tekintélyének bemutatása a címzettek későbbi tanítói feladataihoz is segítségül szolgának.

4. Befejezés

A *Szent Isten oka* a gyakorlatban már jelen levő imádságról ad értelmezést, egyrészt azért, hogy akik imádkozzák, jobban értsék, mit és miért mondanak, másrészt eszközt kínál az imádság későbbi, hívek számára történő magyarázatához. A *Háromszorszent* keletkezésének története főleg a további magyarázatok tükrében egyértelműen nem pusztán jámbor történet, hanem hatékony értelmezési kulcs. A 8-12. bekezdés részletes elemzése további tanulmányt igényel. Jelen tanulmány elsődleges célja volt bemutatni a keleti-szír *okok* egy különleges képviselőjét, amely egy konkrét imádságot magyaráz. Ennek az *oknak* a bemutatása egy kiterjedtebb projekt első lépését jelentheti, amelyben a magyar nyelvű teológiai és kateketikai képzésben a keleti-szír *okok* sikeres didaktikai módszere kerülhet ismertetésre. A keleti-szír iskolai mozgalom eredményessége érhető ugyanis tetten a keleti-szír keresztények misszióinak sikerességében, hiszen a kora középkorra nem pusztán a Közel-Keleten, hanem Belső-Ázsiában és Kínában is voltak közösségeik, Indiában pedig a mai napig is jelentősek a szír missziós tevékenység nyomán született egyházak.²¹ A *Szent Isten oka* és a többi keleti-szír *oka* is a nagy missziós sikereket elért egyház művei, amelyek által a vallásgyakorlat alapjait és sajátosságait tanítókat készítették fel.

21 Philip Jenkins: *The Lost History of Christianity The Thousand-Year Golden Age of the Church in the Middle East, Africa, and Asia – and How It Died*, 62–70.77–79.; Li Tang – Dietmar W. Winkler: *Winds of Jingjiao, Studies on Syriac Christianity in China and Central Asia*, Zürich 2016; Nathanael J. Andrade: *The Journey of Christianity to India in Late Antiquity*, Cambridge 2018; Harald Suermann: *The Mission of the Church of the East to South India and Sri Lanka*, in: Chiara Barbati – Vittorio Berti (szerk.): *Iranianate and Syriac Christianity in Late Antiquity and the Early Islamic Period 5th-11th Centuries*, Wien 2021, 149–178.; Li Tang – Dietmar W. Winkler: *Silk Road Traces: Studies on Syriac Christianity in China and Central Asia*, Zürich 2022.

5. A Szent Isten okának magyar fordítása

A mi Urunk Jézus Krisztus segítségével²² kezdjük írni a Szent Isten okát, amelyet Arzoni Išō'yahb katolikosz szerzett. Ó, Uram, irgalmad által segítségemre!

[1] Röviden tárgyalom ezeket, irántad való ragaszkodásból, kérésed szerint, ó erényes és szeretett Ábrahám Deir Gazarta²³-ból, hogy legyenek megnyugtatósdra, az én emlékezetemre, és amennyire lehetséges, mások javára is. Isten közösségének, amely most Isten házába jött, illik szorgalmasan hallgatnia a Szentlélek éltető tanításait a Szentírásból és az Egyház tanítóitól. Mi is, gyarlók – tanítók, az apostolok tanítványai, Krisztusnak, a mindennek Urának szolgái –, Megváltónk erejéből ma szólásra emelkedünk, hogy Üdvöztőnk nyájának elmondjuk a „Szent Isten” kánonjának történetét. Ezt imádkozzák az Isten egyházának minden tartományában az ég alatt este és reggel. Így, ha éber és figyelmes elmével hallgatsz az okát és történetét magyarázatával együtt, te is állhatatosan dicsérheted minden nap a Szentháromságot este és reggel, mert a Szentlélek erre tanít minden nemzedéket és népet. Isten jóságában kiárasztotta ezt az emberi nemre, hogy ezen a hasznos módon megnyilvánuljon és világossá váljon az emberiség java, hogy irgalmát még inkább megismerhessék, gondviselését pedig mindenkinek hirdethessék. Mert azok, akik keresik és kutatják Istent, megtalálják Őt a teremtésben és élő szavában, amelyben szólt a szentekhez, akik a Szentlelket öltötték magukra.

[2] A Szentlélek egyik életadó tanítása a „Szent Isten” kánonja is. Ez a felkiáltás annak az áldott és isteni természetnek a dicsérete, amelynek lényege felfoghatatlan, amely úgy létezik, amint létezik, és amelynek szélmélyei kifürkészhetetlenek és rejtve vannak. A szellemi lények az ó- és újszövetségi szent emberekkel együtt szokásuk szerint önként, kényszerítés nélkül lelki éneket ajánlanak és hangoztatnak a mindenható Istennek énekelve és dicséretet zengve magukért, evilágért és a teremtés szépségéért. Így még akkor is, amikor a föld lakói vétkeztek és haragra ingerelték Őt, bántódtak az angyalok seregei. Amikor ítélet sújtotta a föld lakóit önként szenvedtek velük. Amikor az ítélet megszűnt és béke honolt velük örvendeztek és dicsérték a mindenható Istent, helyeselve és magasztalva

²² Szó szerint: ereje által (ܐܠܗܐ ܕܥܝܢܐ).

²³ Eddig nem sikerült azonosítani a címzettet.

az igazságosságot, amellyel helyesen és hasznosan fenyít, és a könyörületet, amellyel bőségesen és gyengéden irgalmaz.

[3] Mert amikor az Ószövetség szokásai érvényesültek és Mózes házának törvényei uralkodtak, az angyalok gyakran megjelentek különböző módokon. Időnként buzgóságtól fűtve a hatás érdekében, miközben büntettek és fenyítettek, máskor részvétellel voltak, amikor abbahagyták a fegyelmezést és enyhülést hoztak. Izajás napjaiban Istent dicsérték a mennyi látomásban, amelyet ő a templomban látott: „Szent, szent, szent a seregek Ura, teljes az ég és a föld az Ő dicsőségével” (Iz 6,1). Íme, a szó, amely a Szentháromság jelét hordozza, az egyediséget és egységet kifejező szó. Az egy Úr természetének egyediségére utal, amely lényegénél fogva egyedi. A háromszori szent kimondása pedig a személyek egységét mutatja, meghaladva sajátosságaikat. Hiszen ez is a szent angyalok szokása, hogy mindenkor előre jelzik az eljövendőt az isteni parancs szerint, ahogyan az Újszövetségben buzgón igyekeznek teljesíteni az Üdvözítő parancsát. A „Szent Isten” kánonjának bevezetésekor is, amelyet Isten minden templomában este és reggel mondanak, a szent angyalok közvetítenek és szolgálnak. Érthető és igaz beszéd ez.

[4] Egykor a nyugati birodalom központjában Konstantinápoly nagy városának lakói bűnöket és gonoszságokat követtek el, kitartva bűneikben nem hallgattak a Szentírás intéseire és nem kerestek menedéket a bűnbánatban. Ő, aki a javak adományozója, lelkünk gyámolítója, emberszerető, mindenható, mivel megráncigálták [ezeket a] tulajdonságait, fenséges igazságosságában megrengette alattuk a földet. Mivel káromlóan megrángatták a földön a mennyek lakójának törvényeit, jogosan rángatta meg a városok anyjának alapjait, és negyven napig, nappal és éjjel rettentő és súlyos büntetéssel gyötörte őket, míg el nem hagyták városukat, és kint a mező szélén sátrakban szálltak meg.

[5] Miközben gyötörődtek és elsovadtak, látva lakhelyeiket és tulajdonukat szemük láttára elpusztulni, folyamatosan szembesültek vesztükkel és romlásukkal. Minden órában reggel, este, napkeltétől napnyugtáig reménytelen volt túlélésük. Ekkor Isten, aki bőséges az irgalomban, aki mindennek felett uralkodik, és mindenben igazságos, jóságában felragyogott felettük, és kiterjesztette rájuk irgalmas kezét. Mert egy szent angyal megjelent a nagy templom egyik papjának, aki rendkívül igaz embernek találtatott, ál-mában és így szólt hozzá: Kelj fel gyorsan, és lépj be a nagy templomba, és így dicsérd ott fennhangon a mindenható Istent: „Szent Isten, Szent Erős,

Szent Halhatatlan irgalmazz nekünk!” és azonnal megszűnik a rengés, és [Isten] irgalmából nagy lett a nyugalma az egész közösségnek.

[6] Amikor a pap felkelt és elmesélte az embereknek ezeket a dolgokat, hamisnak tartották az álmát, és nem hittek neki. Ugyanezt az álmot látta a következő éjszaka, és ugyanezt mondta neki [az angyal]. Miután már a harmadik éjszaka sem tudtak belépni a rengés miatt, amely a város utcáin dübörgött, megjelent neki az [angyal] és mondta: „Ó ember, higgy nekem, mert azok közül való vagyok, akik az Úr, a mindenek Ura előtt állnak és azért küldtek, hogy hirdessem az üdvösségüket. Ne félj belépni a városba, az Úr közel van, irgalmat gyakorol nektek! Mikor belépsz a templomba, magad előtt találsz, és azt mond majd te is, amit hallasz tőlem.”

[7] Akkor az áldott pap megerősödve bement néhányukkal a templomba. Az oltár előtt látta állni az angyalt, amint hangosan dicsérte Istent, mondvá: „Szent Isten, Szent Erős, Szent Halhatatlan, irgalmazz nekünk!” Ezután elkezdtek ezt imádkozni, és amikor harmadszor is elmondták a kánont, nagy nyugalom támadt, a rengés megszűnt, az ítélet, amely a város elpusztításával és lerombolásával fenyegetett, lecsendesült. Ekkor rájöttek, hogy ez a kánon és himnusz életük megmentője és szabadulásuk oka. Eddig az irgalom erejének szaváról és a szellemi angyalok küldetéséről beszéltünk: létrejötté történetéről és dicséretéről.

[8] Beszéljünk tehát a „Szent Isten” erejéről és magyarázatáról. Illik ugyanis megismerni értelmét azoknak, akik elmélkednek rajta. Halljátok tehát a „Szent Isten” magyarázatát.

[9] A név „szentség” kétséget kizáróan egyedül Istenhez tartozik. Ahogyan a próféta mondja: „Az Úr, uraknak Ura megesküdött szentségére” (Ám 4,2), vagyis megesküdött természete változhatatlanságára. Az áldott apostol is ezt tanítja: „Isten a segítségünkre szentségében részesített.” (Zsid 12,10). Ezért mindent irgalmában visz végbe, hogy méltókká tegyen minket a tőle származó változhatatlanság ajándékára. Ez pedig ugyanaz, amit a Szentlélek mondott a boldogságos Szűz Máriának, amikor az Üdvözítő nagyságát hirdette neki: „aki tőled születik, szent, és a Magasságbeli Fiának fogják nevezni” (Lk 1,32). A szent mutatja változhatatlanságát, a Magasságbeli Fia pedig halhatatlanságát jelzi. Nagyon is illő módon alkalmazta mindkettőt [kifejezést], hiszen a szentnek és

Isten Fiának illik a halál és változás felett állnia. Ezért mondták a szellemi lények: „Szent Isten”, ezért kell nekünk is szentnek hívni, a szentség tartozik hozzá, mert minden, ami hozzá tartozik, változhatatlan.

[10] Ugyanígy az Isten név is természetét jelzi. A héberék használatában Isten neve „bíróként” értelmezhető, mások azt mondják, „teremtőként”. A görögök szerint „minden okaként” értelmezhető. Minden bizonnyal az Isten név illik az örökkévaló természetéhez. A szent angyal a természet nevét használja, amely illik lényegéhez, és hozzá kapcsolja a szentet, így akarta ugyanis dicsőíteni és dicsérni mindazt, amit az Ő természeténél fogva birtokol, és így nevezi szentnek az istenségben dicsért természetet. Egy [tulajdonság] által jelzi az összeset. Kénytelen volt ugyanis egyet mondani sok közül, mert jó volt rövidítenie mondanivalóját, és így fűzte hozzá: „Szent Erős”, így pedig jól tudott röviden sokat mondani a természetéről és a természetéhez tartozókról. De röviden és helyesen szólt arról, ami a természetét illeti, vagyis hogy: élő, szellemi, rejtett, körülhatárolhatatlan és hasonlóak. Mindezeket egybefoglalta a „Szent Isten”-be. A természet tulajdonságairól elmondhatta volna: bölcs, jó, mindent tudó és hasonló dolgokat, de mindezeket egybefoglalta azzal, amit mondott, „Szent Erős”, hiszen minden, ami dicsőséges, benne van a „Szent Erős” névben.

[11] De miután rövidre fogva bölcsen beszélt a természetéről és arról, ami a természetéhez tartozik, majd hozzáadott másvalamit, ami nem jelzi a természetét, azt, hogy micsoda és hogyan [létezik], vagyis nem a természetéhez tartozókat, hanem azt, ami Istenben nincs. Ezzel kapcsolatban hozzáadta dicsőítő beszédéhez: „Szent Halhatatlan”. Itt is egészen röviden a sokból [tulajdonságából] egyet alkalmaz. Hiszen mondhatta volna: romolhatatlan, változhatatlan, megmérhetetlen, körülhatárolhatatlan és hasonlókat. De a „Halhatatlan” magában foglalja mindezeket. Ezzel és a fent említettekkel nem azt mutatja be, mi Isten, hanem hogy micsoda nem. Ahelyett, hogy azt mondta volna, hogy Istenre nem vonatkozik a halál, vagyis hogy él kezdet és vég nélkül, hogy a halál nem vet véget létezésének és változás sem környékezi. Úgy, mint pl. Isten jó és nem rossz. Azzal, hogy „Isten jó”, azt mondjuk, hogy mi Isten, azzal, hogy „nem rossz”, azt mondjuk, ami Ő nem. Ez ugyanaz a kijelentés két változatban. Ha tehát azt mondod, „jó”, rámutatsz, hogy mi Ő, és jel-

zed, hogy mi nem, ha pedig azt mondod, „nem rossz”, kijelented azt is, hogy Ő mi nem, és azt is, hogy Ő mi. Ilyen a „Halhatatlan” is, amelyet a szellemi lény használt annak helyében, hogy Ő élő, arra, akinek léte nem rendelkezik idővel, amikor nem volt. Ehhez adta hozzá nagyon helyesen, hogy könnyörülj rajtunk.

[12] Ez a természet ugyanis mindennek az oka, miközben Ő maga ok nélküli, erős, mert mindennek felett áll és örök és soha nem haladták felül vagy győzték le. Természeténél fogva birtokolja a létezést, minden mennyiséget, mértéket és szorongást meghaladóan. Ő maga irgalmas és javunkat kívánja, ezért tőle kérjük, hogy forduljon felénk irgalommal. Halljátok röviden: „Szent Isten, Szent Erős, Szent Halhatatlan, irgalmazz nekünk!” Vagyis szent mindenben, oka mindennek, mindenben erős, akit semmi sem akadályoz, fordulj felénk irgalmadban, légy kegyelmes gyengeségünk iránt és tarts meg könnyörületteddel. Hogy az angyal három és nem négy részre osztva mondta, a Szentháromságra utal. Nem osztotta fel és nem rendelte a személyekhez, az egyikhez az istenséget, a másikhöz az erőt, a harmadikhoz a halhatatlanságot, hanem hogy háromszoros énekével buzdítsa és intse őket, hogy szüntelenül dicsérjék az isteni természetet, az erőt és halhatatlant, az Atyát, a Fiút és a Szentlelket.

[13] A gyengeelméjű Anasztáziosz császár szembeszállva az igazsággal meg akarta rengetni a kánont, amelyet az angyal Istennek, a mindek Urának változhatatlanságáról mondott. Zavartságában és labilitásában megparancsolta, hogy birodalmában mindenki így mondja: „Szent Halhatatlan, akit értünk keresztre feszítettek, irgalmazz nekünk!” Figyeld meg beszédének együgyűségét, amely önmagát cáfolja, romba dönti, akik elhiszik és ellentmondásosságával mutatja meg hamisságát, hasonlóan, mint az „igen” és a „nem”. Hiszen nem lehetséges, hogy az „igen” és „nem” ugyanarra a dologra vonatkozzanak egyazon beszédben. Ezt pedig könnyen igazolja Üdvözítő Krisztusunk szava: „Beszédek legyen igen és nem.” (Mt 5,37), mert „igen” és „nem” nem létezhetnek egy szóban.

Amint az apostol, az egyház tanítója mondja: Isten hűségére [mondom], hozzátok [intézett] beszédünkben nincs „igen” is meg „nem” is, hanem csak „igen” Krisztusban (2 Kor 1,18–19). Hiszen az „igen” kiiktatja a „nemet”, és a „nem” kiiktatja az „igent”. Ezért, ha azt mondom, Halhatatlan, vigyázz az „akit értünk megfeszítettek”-kel. Az „akit értünk megfeszítettek”-kel ugyanis kiiktatod a Halhatatlant.

[14] De a lázadó és eretnek császár nem vette figyelembe szavai együgyűségét és ellentmondásosságát, nem tisztelte a szellemi lény szeretett szavait, és nem félt Isten közelgő és elkerülhetetlen ítéletétől sem. Inkább mindent lábbal tiporva és felforgatva parancsba adta, hogy így mondják: „Szent Halhatatlan, akit értünk keresztre feszítettek”, és rendeletben, fenyegetésekkel és ígéretekkel ösztönözte eretnekségének megszilárdulását.

[15] Míg sokan hízélgéssé váltak vele egyet, mások azért, mert az eretnekség betegsége befészkelte magát lelkükbe, megint másik hiábavaló és üres ígéretekben reménykedve elfogadták és engedelmeskedtek ennek a beszédnek önnön büntetésükre és romlásukra. De a város, amelyben ennek a kánonnak a hagyománya a Szentlélek által meggyökerezett nem egyezett bele és nem fogadta el két okból. Lakói ugyanis ezt mondták: „mi, vagyis atyáink anyagi kánont kaptunk. Nagyon bolond, sőt gonosz lenne, hogy míg atyáink elfogadták a szent hagyományt az égből, amely által megszabadultak a hatalmas csapástól, amely létük eltörlésével fenyegetett, mi elferdítsük és lecseréljük az égi hagyományt földi ember szavaira. Illetve a kijelentés ostobasága és ellentmondásossága sem engedi meg, hogy megfontolt emberek engedelmeskedjenek neki. Mivel pedig a császárváros vagyunk, a városok anyjában lakunk és a mi városunk a nyugat központja, nem félünk, és nem rettegjük a császár szavát amely van, és holnap nincs.” Íme, a mai napig Konstantinápoly megtartja ezt a kánont, dicsőíti és dicséri, ahogyan a szellemi lénytől kapta [tanulta]. Ugyanígy a szent város, Jeruzsálem sem változtatott semmit.

[16] Így szóltak ugyanis Jeruzsálem lakói a lázadó Anasztáziosz zsarnoksága ellen: „Mi vagyunk Isten városa, itt teljesedett be az Ószövetség, és jelent meg az Újszövetség tökéletessége. Velünk és közöttünk van a mi Urunk szent sírjának barlangja, a keresztre feszítés Golgotája, a mi üdvösségünk uralkodói Fája, az Ő mennybemenetelének helye, a csodá-

latos emeleti terem, ahol az életet adó Titkokat átadta, és ahol a Lélek leszállt a szent és áldott apostolokra. Nem félünk a zsarnoki fenyegetésektől, és nem csábulunk el üres ígéretektől, mert elfogadunk minden kínzást tőletek, de nem fogunk hozzájárulni ahhoz, hogy bármit is megváltoztassunk abból az égi hagyományból, amelyet elődeinktől kaptunk örökségül, mert tudjuk, hogy annak igazsága nyilvánvaló és megbízható. És a ‘Szent Halhatatlan, aki értünk keresztre feszítettett’ kijelentés pedig teljes ostobaság és gonoszság.” Íme Jeruzsálem városa is, teljes hatalmával, úgy dicsőíti és dicséri Istent ezzel a kánonnal, ahogyan a szent angyal is tette, akit a könyörületes Isten parancsára jött, hogy segítséget nyújtson és megmentse a szenvedőket nyomorúságuktól. Illetve még a Konstantinápolyon túli nyugati földek is, amelyek körülveszik a nagy Róma városát, amely a katolikosz-pátriárka hatalma alatt áll, sőt maga a nagy Róma városa is ezzel a kánonnal ad dicséretet abban a formában, ahogyan mi is mondjuk, vagyis úgy, ahogyan a szellemi lény tanította.

[17] Legyünk hát éberek, kedveseim, és dicsőítsük Istent a mennyei seregekkel együtt reggel, este és minden órában. Mindegyikünk dicsérje és dicsőítse Istent este ezzel a kánonnal és térjen nyugovóra. Reggel pedig felkelve ezzel dicsérjük és induljunk dolgunkra. Ha így teszünk, boldog idők következnek ránk, hasznos terem az Úr ajándékaiból testnek és léleknek, nyugodt és pihentető éjszakákat nyugalommal és hasznossággal teli nappalt. Mi pedig minnyájan hűséges és túláradó szeretettel, osztatlanul és rendíthetetlenül a szellemi rendekkel és seregekkel mondjuk: „Szent Isten, Szent Erős, Szent Halhatatlan, irgalmazz nekünk!”, akinek legyen dicséret, nekem legyen bűnbocsánat, Egyházán pedig legyen irgalma örökkön, örökké. Ámen.

Vége a *Szent Isten okának*, Istennek dicsőség! Ámen.